

فیلم دریا و ماهی پرنده از دریا و ماهی پرنده نگاه کارگردانش

زندانی با دیوارهای نقاشی شده

علی اصغر کشسانی | دریا و ماهی پرنده عنوان فیلمی است به کارگردانی مهرداد غفارزاده، نویسنده و کارگردان غفارزاده و اکبر روح و تهیه کنندگی امیر پور کیان که سه سال پیش ساخته شد و در همان سال یعنی سال ۱۳۹۳ در بخش هنر و تجربه سی و سومین دوره جشنواره فیلم فجر نیز به نمایش درآمد. دریا و ماهی پرنده داستان‌های مرتبط با زندگی مشقت‌بار نوجوانی ۱۷ ساله به نام احسان را روایت می‌کند که نه توانایی تکلم و نه شنیدن دارد.

او که بدون ارتکاب جرم در مرکز بازپروری نوجوانان بزهدار در یک منطقه محروم به‌سر می‌برد؛ باها و بارها تلاش می‌کند بی‌گناهی خود را با نقاشی به دیگران ثابت کند، ولی هیچ‌کس نقاشی‌های این نوجوان را درک نمی‌کند، به جز یک مشاور که خانمی بسیار مهربان و دلسوز است. احسان چند باری نیز تلاش به فرار از مرکز بازپروری می‌کند، اما...

دریا و ماهی پرنده که از حضور بازیگرانی چون همایون ارشادی، نیوشا ضیغمی، امیرحسین رستمی، نادر فلّاح، علی اکبر صحرایی، ارشیا طالبی، محمد رحمانی، مریلا موسوی، زری آقایی، مهرداد غفارزاده و... بهره‌برده تاکنون نمایش‌های جشنواره‌های موفقی داشته و به‌عنوان مثال توانسته جایزه بهترین فیلم جشنواره موندس آمریکا را از آن خود بکند. این فیلم همچنین برنده جایزه منتقدان مسکوکو، بهترین فیلم هیأت داوران بیست‌ونهمین جشنواره بین‌المللی فیلم‌های کودکان و نوجوانان همدان و بهترین بازیگر نوجوان در جشنواره اسپانیا شد.

کارگردان فیلم دریا و ماهی پرنده، مهرداد غفارزاده، فعالیت هنری خود را با نوشتن داستان‌های کوتاه از سال ۱۳۵۹ آغاز کرده و سپس در ادامه مجموعه داستان‌هایی برای کودکان و نوجوانان و نیز بزرگسالان منتشر کرده است. او مدتی هم در

مطبوعات نقد ادبی و سینمایی می‌نوشت. غفارزاده در رادیو و تلویزیون نیز فعالیت داشت و به مستندسازی روی آورد. این کارگردان نخستین فیلم بلند سینمایی خود گیرنده را در سال ۱۳۹۰ کارگردانی کرد که موفق به دریافت دو سیمرغ بلورین بهترین فیلمنامه و بازیگر مرد برای سعید راد از جشنواره فیلم فجر شد. دریا و ماهی پرنده دومین ساخته بلند داستانی این کارگردان است که در بخش هنر و تجربه جشنواره سی و سومین جشنواره فیلم فجر به نمایش درآمد و این روزها نیز روی پرده سینماهای این گروه رفته است.

مهرداد غفارزاده در یادداشتی درباره دریا و ماهی پرنده گفت: در روزهای نه‌چندان دور مواجه شدن با یک فکر و تفکر و ایده و اندیشه به راحتی پیش نمی‌آید. این روزها برخورد اندیشه‌ها لحظه‌به‌لحظه و تائیه‌به‌تائیه اتفاق می‌افتد، اما امروز به خاطر فضای

مجازی، صبح‌ها که از خواب بیدار می‌شوید با انواع تفکرات اعتقادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی آدم‌هایی از طبقات مختلف روبرو می‌شوید، دیگر اندیشه‌ها فقط در ذهن‌ها باقی نمی‌مانند. روزها و لحظه‌ها لبریز از فکر و خیال هستند. در این میان هیاهوی عجیب و غریب فکرها و اندیشه‌ها در افکار مردم باقی می‌ماند که ذات الهی و خدایی و آسمانی داشته باشد، چرا که خدا مطلق است و جاویدان و تفکر الهی در هیچ چهاردیواری محصور نمی‌ماند.

این فیلمساز به پرسش‌هایی درباره فیلم دریا و ماهی پرنده پاسخ داده است که در ادامه می‌خوانید...

• دریا و ماهی پرنده درباره بچه‌های ناشنوایی است که قادر به تکلم نیستند. چنین کاراکترهایی از این رو که در روانشناسی و نیز در رفتار با افراد و با نوجوانان عادی تفاوت‌هایی دارند، نیاز به شناختی دقیق‌تر و بهتر دارند تا بشود تصویری ملموس و باورپذیر از آنها روی پرده ارایه کرد. می‌توانید بگویید شما به‌عنوان کارگردان این فیلم درباره این بچه‌ها چه تحقیقاتی کردید؟

اولش باید ایسن نکته را بگویم که من هم مانند خیلی‌های دیگر پیش از این فیلم هیچ ارتباطی با فضا و زندگی بچه‌های ناشنوا نداشتم. نه این که ندانم زندگی و دشواری‌های‌شان چگونه است؛ نه. منظورم این است که مثل اغلب آدم‌ها از عمق مسائل و مصائب و حتی شیرینی‌های زندگی‌شان دور بودم و فاصله داشتم و فقط یادم است که تنها کاری که در موردشان کرده بودم، گزارشی بود که سال‌ها پیش در سروش نوجوان در این رابطه نوشته بودم...

• آیا آن گزارش نقشه‌ای در ریشه‌گیری این فیلم و حداقل کاراکتر احسان داشت؟

اگر دقیق بگویم؛ نمی‌دانم. همیشه ریشه شکل‌گیری این جور چیزها آرام و بطئی است

و نمی‌شود یک نقطه معین را به‌عنوان لحظه ریشه‌گیری یک ایده تعیین کرد. حالا هم در پاسخ شما؛ شاید هم آن گزارش روی شکل‌گیری این شخصیت نقش داشت، اما دقیق نمی‌توانم بگویم که مثلا با یک تحقیق از پیش تعیین‌شده سراغ این شخصیت رفتم.

• همکار فیلمنامه‌نویس تسان چه نقش او چقدر بود؟

من با همکاری آقای اکبر روح در کنار هم فیلمنامه گیرنده را کار کرده بودیم. اما در مورد فیلم دریا و ماهی پرنده، طرح اولیه و به‌گفته بهتر ایده اصلی کار با من بود و وقتی احساس کردم و دیدم که می‌توانم ساخت چنین فیلمی احساس نیاز دارم، به ایشان پیشنهاد دادم فیلمنامه را بنویسد. ایشان هم ورودش به کارهای سینمایی با فیلم‌های من بود و از آنجا که قبلا در کارهای کوتاه تحقیقاتی درباره بچه‌های

زندانی و ماهی پرنده از دریا و ماهی پرنده نگاه کارگردانش

زن هم نمی‌تواند کاری از پیش ببرد. وضعیتیه که احسان در آن قرار گرفته، وضع اسیدی است که جز با نقش بر دیوار نمی‌تواند گمان بلورین خود را بر آن نقش‌زند. احسان راهی جز پناه بردن به خیال ندارد. گویی فیلم در دو گانه خیال و واقعیت می‌چرخد. وضع در حال گذاری که با پرسه زدن در خطرات احسان و آنچه بر او رخ داده، مخاطب را به داوری‌های اخلاقی وادار می‌کند که گویی ما همراه احسان هستیم.

دریا و ماهی پرنده از آن دست فیلم‌هایی است که به جای فریب مخاطب با ترفندی مولودرام ما را در مناسکی از رویاهای احسان قرار می‌دهد. فضای فیلم از بازجویی‌های نوجوانان گرفته که چه کسی بر دیوار نقش می‌زند، تا آن جایی که قرار است مقامی عالی‌رتبه از زندان بازدید کند، خط‌های درهمی را ایجاد می‌کند که از میان این دو اتفاق ما با رفتارهای کسانی روبرو شویم که از یک سو به گونه ناکرده در زندان است و با او همدردی می‌کنیم و از سوی دیگر او اهل جنوب است و دریا را به خوبی می‌فهمد. شاید بتوان گفت آن‌جا که دیوار زندان را رنگ سفید می‌زنند و احسان در مقام پیشگوی ادعایی‌کننده که از این دیوار صدای دریا می‌شنود، مادر

رسمایه من گفتند فیلمنامه‌ای بنویس که هم خودت به یک نفع مالی اساسی برسی و زندگی‌ات متحول شود و هم مردم این فیلم را ببینند و حال کنند و هم ما پولی دربیاوریم. این را در واکنش به طرحی درباره دادائیسیم گفتند که اگر ساخته شود، اتفاق بزرگی در ساختار دادائیسیم می‌افتد. من سینمای تجاری را رد نمی‌کنم. این سینما لازمه جامعه است. من بیشتر امیدوارم فیلم روی خط صفر که بعضی از دوستان مثل آقای امیر اسفندیاری و تابش و برخی مدیران فابری از آن حمایت لفظی و تا حدودی مالی کردند، به‌زودی ساخته شود و من به آرام‌ترم برسم، و گرنه به سمت سینمایی می‌روم که بتوانم از کنارش زندگی‌ام را بچرخانم.

• از این که فیلم شما در گروه هنر و تجربه نمایش داده می‌شود، راضی هستید؟

چند موج سینمایی در ایران اتفاق افتاده، اما منتقدان این موج‌ها را آنالیز نکرده‌اند. ما دو دهه در سینمای دنیا مطرح بودیم و جایزه‌های بزرگی گرفتیم، به‌خصوص دو بار اسکار گرفتیم. سینمای دنیا موج نوی فرانسه، نئورئالیسم ایتالیا، دکما ۹۵ را داشته است. ایران که دو دهه است تا این حد در

گذشت، مهربانی، دوستی، معرفت، شناخت، اعتقاد، خدا و چیزهای ویژه‌ای از این دست بود. اگر کره زمین میلیاردها سال عمر کند، این هشت‌سال مرجمی خواهد بود که خیلی‌ها به هم می‌گویند یک زمانی انسان‌ها این طوری فکر و زندگی می‌کردند. این هشت‌سال یک دوره ماندگار در تاریخ است. علاقه‌مندم به این فضا هستم و امیدوارم بتوانم یک فیلم داستانی در این زمینه بسازم، چون در این زمینه مستند زیاد ساخته‌ام. من از زمان گراهام و امیدوارم جامعه ما به یک اخلاقیات خوب و صمیمانه برسد. ما از فضاهای دوستانه در جامعه‌مان دور شده‌ایم و رفتارهای مان ظاهر آمیز و تصنعی شده و بیشتر رفتارمان برای نمایش است تا واقعیت. کمک به دیگران ساده است، اما در عمل وقت و انرژی می‌خواهد. من فیلمنامه‌هایی با رویکرد طرح مسائل اخلاقی نوشتم، با هدف این که با نمایشش جامعه مهربان‌تر و صمیمی‌تر شود، اما

از دریا و ماهی پرنده از این دست فیلم‌هایی است که شومی و بدبختی را در آسمان ذوق و خیال قرار می‌دهد تا سوبه دیگر فیلم‌ها که وضع ناپهناجر نوجوانان و جوانان بزهدار است، در صورتی که دقت کنیم، بفهمیم. شاید همین دقت و تمرکز ما است که می‌توانیم تنش واضطراب درونی فیلم را با تمامی فقدان‌هایی که در داستان فیلم رخ می‌دهد، برای خود باورپذیر کنیم. منظومه‌ای از زندان، نوجوان زندانی‌ها، مددکاری که دل در گروی مددکار

احسان در همین فضای مولودرام، تنش و تعارض را ایجاد می‌کند. او در برابر نیروهای ناتوان و شر محکوم است که از همان ابتدا یا مستولان زندان او همه بدتر دیدار هیأت عالی‌رتبه‌ای از زندان، شهر آشوبی ساخته که تو آن همه درهم‌ریختگی را جز با زبان بی‌زبانی احسان که در خیالات خود سفر می‌بیند، نشان دهد. نمی‌توان بازگو کرد. کارگردان با ایجاد فضای معمایی ما را در یافتن کسی که بر دیوار نقش‌های ماهی پرنده می‌زند، سرگرم می‌کند، اما زبان او با صورت‌بندی‌ای که در کانون فیلم ایجاد می‌کند، زبانی آشکار و خیره‌انگ است. خبری که ما به خیالات احسان ما را در نوسانی قرار می‌دهد که همچون پاندول یا به سوی وضع ناپهناجر نوجوانان زندانی سوق پیدا می‌کنیم، یا به راهی شاعرانه احسان توجه می‌کنیم. اما کارگردان تصمیم خود را گرفته‌اند و تصمیم ندادند وضع نوجوانان را با تمامی آسیب‌هایی که دیده‌اند و می‌بینند، نشان دهد. او می‌خواهد ما را در جهان خیالی احسان رها کند. احسان تمام ویژگی‌ها را برای ترحم دارد. او بی‌گناه است، لال است، غریب است، نقاش است. همه اینها کفایت می‌کند که از دل نقاشی‌های احسان به فکر‌هایی او از زندان باشیم.

کردیم و چند مورد هم با دلایلی که ما ارایه دادیم، اصلاح نشد. به‌حال فیلم هشت ماه درگیر این مسائل شد. بعد از این اصلاحات فیلم برای شرکت در جشنواره‌های خارجی فرستاده شد و نخستین حضورش در جشنواره مسکوکو بود که جایزه منتقدان مسکوکو را به دست آورد.

• آیا از گیرنده و دریا و ماهی پرنده راضی هستید؟ یا این پرونده؛ می‌توانید بگویید که مهرداد غفارزاده آینده سینمایی را چطور پیش‌بینی می‌کند؟

خب آینده را که نمی‌شود پیش‌بینی کرد. خیلی‌ها مسرآن‌مان گرامی دانسته‌اند؛ اما در جواب باید بگویم متأسفم که خیلی از خودم دور شدم و الان دیگر این نوع نگاه کردن در پیرامون ما دیگر خیلی ارزش ندارد و از این که دارم از آن فضای آرمانی خودم دور می‌شوم، حالم بد است. من نزدیک به ۱۵۰ ایده و طرح سینمایی دارم که نصف بیشترش در حوزه اندیشه، آرمان‌گرایی، ارزش‌ها و دفاع مقدس است. من به هشت‌سال دفاع مقدس اعتقاد بسیاری دارم. معتقدم درست است بطن دفاع مقدس جنگ بود، در آن حاشیه‌ان یک مدینه فاضله بود که در آن

• فیلمی چون دریا و ماهی پرنده طبیعتا جزو فیلم‌هایی نباید باشد که تیغ ممیزی و سانسور را بتوانیم بالای سرش تصور کنیم. اما ظاهر این اتفاق درباره فیلم شما افتاده و حتی در مراکز این بحث توقیف و اصلاحیه‌های پشت سر هم نیز به میان آمده است. واقعا چرا؟ توقیف برای چنین فیلمی؟ ممیزی یک فیلم با هدف آموزشی؟

از همان نخستین مراحل، یعنی از همان زمان خواندن فیلمنامه اصلاحیه‌هایی را از ما خواستند و البته مانیز برای این که بتوانیم فیلم‌مان را ساخته و با نمایش بگذاریم تا حد ممکن با آنها همکاری کرده و تا جایی که امکان داشت، اصلاحیه‌های مورد نظر ارشاد را انجام دادیم. بعد هم در مرحله فیلمبرداری تقریبا هر پروژه دیگری در جریان تولید تغییراتی پیش آمد که اصلا و ابدا در آن حدی نبود که مثلا بشود گفت که یک فیلمنامه ارایه شده و فیلمی دیگر ساخته شده است. نه؛ ما در مرحله فیلمبرداری تغییرات کوچکی داشتیم و به این دلیل هم هست که اصلا فکرتش را حذف کردیم که دریا و ماهی پرنده ممکن است به مانعی به نام سانسور بخورد. اما شاید از این‌رو که برخی از دوستان پروانه نمایش گفتند فیلم تأثیرگذار شده است و حتی شنیدیم که می‌گفتند یکی از اعضا که هیچ‌وقت اشکش دیده نشده، در زمان نمایش این فیلم اشکش در آمد؛ فیلم با مشکل مواجه شد. ما نیز برای رفع مشکل در این مرحله نیز با تغییرات و اصلاحیه‌ها کنار آمده و به‌طور مثال شخصیت بارز را حذف کردیم.

• این تنها مورد اصلاحی بود؟

نه؛ یادم است که ما گفتند کلا به فضای بیرون از زندان و بیرون از ایران و به‌خصوص سلازمان‌های بیرون کشور کاری نداشته باشیم، یعنی سرمان به کار خودمان باشند و در همان فضا که فیلمنامه تصویب‌شده کار ادامه داشته باشد. اگر بخواهم دقیق به پرسش شما پاسخ دهم باید بگویم در مجموع، از کل اصلاحاتی که از ما خواستند، چند مورد از اصلاح

نگاهی به فیلم دریا و ماهی پرنده

موقعیت ماهی پرنده

جهانی استعلاعی قرار می‌گیریم که جز با پناه بردن به متافیزیک و جهان مملو از شاعر و خاطره نمی‌توانیم ادعای او را بپذیریم. اما احسان همچون آواری بر ذهن ما فرود می‌آید و نقشی از دریا بر دیوار می‌زند؛ نقشی که گویی همان صدایی است که شنیده‌است.